

Marko DOKIĆ\*

## IDEOLOŠKA OGRANIČENJA U NAUČNIM ISTRAŽIVANJIMA

**Sažetak:** Autor u radu analizira ideološka ograničenja u naučnim istraživanjima i iznosi tezu da naučno istraživanje gotovo uvek, u manjoj ili većoj meri, zavisi od ideologije, odnosno da ideologija kao skup ideja i vrednosti određenih grupa uvek usmerava naučno istraživanje u određenom pravcu. Posle navođenja osnovnih razlika između nauke i ideologije, navedena teza se ispituje na jednom primeru primene etičkog rasuđivanja na specifična pitanja praktičkog zanimanja (tzv. primenjena etika). Reč je o pitanju da li država ima moralnu obavezu da pomaže u cilju smanjivanja siromaštva. U tom kontekstu, razmotrena su dva pristupa, od kojih jedan daje negativan, a drugi pozitivan odgovor na navedeno pitanje. Prvi pristup je karakterističan za klasični liberalizam i neoliberalizam, dok drugi predstavlja posledicu prodora socijalističkih ideja u liberalnu misao i odlikuje socijaldemokratsku i socijalističku misao.

**Ključne reči:** *ideologija, etika, nauka, liberalizam, socijalizam*

### 1. UVOD

Ovaj rad ima za svrhu da pokaže da je gotovo svako naučno istraživanje, naročito u društvenim naukama, uslovljeno uticajima ideologije i da se ova vrsta ograničenja nikada ne može otkloniti, budući da se sa njom suočava svaki naučnik. Naravno, ovakva teza podrazumeva da se ideologiji neće dati negativno značenje, kakvo joj se obično davalo u okviru marksističke misli, niti da ćemo je svoditi na „totalitarne ideologije”, kakve su npr. komunizam ili fašizam,<sup>1</sup> u kom slučaju ona nužno mora imati negativno značenje. Stoga ćemo

---

\* Marko Dokić, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore

<sup>1</sup> Slaven Ravlić, *Svetovi ideologije*, CID — Politička kultura, Podgorica — Zagreb, 2013, str. 4.

ideologiju definisati kao skup ideja i vrednosti posebnih grupa ljudi, koji je sastavni deo društvenog života. Naravno, u ciju potpunog razmatranja funkcija ideologije i njenog odnosa sa naukom, biće iznet stav o odnosu nauke i ideologije i iz ovog ugla. Međutim, nužno je prvo uporediti nauku i ideologiju, a potom se detaljnije posvetiti pitanju na koji način ideologija postavlja okvire nauci i na koje sve načine ograničava naučna istraživanja.

## 2. IDEOLOGIJA I NAUKA

Nauka se obično definiše kao racionalno i sistematično proučavanje iskustva u cilju spoznaje istine. S druge strane, ideologija podrazumeva vrednosno-interesno delovanje određenih grupa. I upravo zbog toga, ideologija se razlikuje od nauke. Nauka teži istini i intelektualnoj spoznaji (istinitom uvarenju), dok ideologija po svojoj prirodi nije vrednosno neutralna i usmerena je „identitetu, orijentaciji i djelovanju”.<sup>2</sup> U osnovi naučnog istraživanja, osim želje za doseganjem istine, nalaze se podjednako kritika i tolerancija. Bez određenog stepena negacije i relativizma u nauci nema napretka. Oni koji se bave naukom uvek treba da budu spremni da saslušaju drugoga koji ima drukčije mišljenje od njih, i da kroz kritiku koja im se upućuje na račun sistematski izgrađenih teorija i hipoteza, kao i kroz kritiku koju oni usmeravaju prema tuđim teorijama i hipotezama, doprinose razvoju nauke. Suprotno, ideologija ne poznaje kritiku (osim kritike društva sa stanovišta određene grupe ljudi kao jednog od esencijalnih elemenata ideologije) i toleranciju kao spremnost da se saslušaju drukčije mišljenje i svoje preispita na račun upućenih kritika. Ideologija, suprotno nauci, insistira na doslednosti i privrženosti određenim vrednostima i idealima koji služe kao orijentir i motiv za delanje određene društvene grupe.

U društvenoj misli, ideologiji se često davalo negativno značenje. Međutim, ukoliko ideologiji damo takvo značenje i odredimo je kao zamagljivanje stvarnosti i iskrivljavanje istine, neće biti teško da napravimo razliku između nje i nauke koju, sa druge strane, uvek određujemo kao objektivno, racionalno, sistematsko proučavanje stvarnosti u cilju njene istinite spoznaje. Štaviše, ta linija razgraničenja biće veoma oštra. Ipak, kada je reč o odnosu nauke i ideologije, na ovom mestu valja istaći dve stvari. Prvo, kako navodi Slaven Ravlić, ideologije nastoje da se predstave kao naučno utemeljene tvorevine, jer tada postoji veća mogućnost da budu društveno prihvaćene, a samim

<sup>2</sup> *Ibid.*, str. 30.

tim i uticajnije.<sup>3</sup> I drugo, značajnije, čovek je politička životinja, a budući da je ideologija neodvojiva od politike onda možemo kazati, kako je to već učinio Altiser, da je čovek i ideološka životinja. To znači da pošto je svaki čovek pripadnik određene društvene grupe — a ideologije doprinose jačanju identiteta, daju vrednosno-interesnu orijentaciju tim grupama i podstiču ih na delanje — on već u startu polazi od određenih moralnih, društvenih, ekonomskih i kulturnih ideja koje predstavljaju sastavni deo svake ideologije. Pošto su ove ideje, kako ističe Robert Nizbet, integrisane u političku moć<sup>4</sup>, onda je jasno da čovek kao politička (ideološka) životinja uvek ima određene vrednosti i ideale kao orijentir u svom ponašanju u društvu. Dakle, u tom smislu su i naučna istraživanja ideološki ograničena. Ovo možemo na najbolji način videti prilikom primene etičkog rasuđivanja na specifična pitanja ili oblasti praktičkog zanimanja. U tom smislu, bliže ćemo razmotriti pitanje postoji li moralna obaveza države da se bori protiv siromaštva i putem njega videti da je naučno istraživanje, barem u oblasti društvenih nauka, gotovo uvek ideološki obojeno.

### 3. ETIČKO RASUĐIVANJE I IDEOLOŠKA OGRANIČENJA U NAUČNIM ISTRAŽIVANJIMA

Kako smo se već pozvali na Altiserovu tezu o čoveku kao ideološkoj životinji i Nizbetovo određenje ideologije kao „celine moralnih, ekonomskih, društvenih i kulturnih ideja koja je tesno i prepoznatljivo integrisana u politiku i političku moć”, uzećemo jedan primer, zapravo jednu etičku dilemu često razmatranu u političkim i pravnim naukama kao i u ekonomiji, koja će na valjan način potvrditi tezu da nauka nikada ne može u potpunosti da se otrgne od ideologije i njenih stega. Reč je o dilemi da li postoji obaveza države da pomaže ublažavanje siromaštva. Na ovom primeru videćemo koliko ideologija usmerava praktička rešenja koja se nude kao moguća u okviru političke i ekonomske misli.

Na prvi pogled praktičko pitanje, koje ne izgleda nerešivo i takvo da se oko njega vodi rasprava koja traje još od XVIII veka, ipak se pokazuje kao pitanje oko koga postoje velike dileme prilikom etičkog rasuđivanja u političkim i ekonomskim naukama. I danas se navode mnogobrojni argumenti *pro et contra*, kako kada je reč o stavu da država treba da preduzima akcije u cilju

<sup>3</sup> *Ibid.*, str. 31.

<sup>4</sup> Robert Nizbet, *Konzervativizam*, CID, Podgorica, 1999, str. 5.

redukovanja siromaštva, dakle o stavu koji opravdava državni intervencionizam, tako i kada je reč o suprotnom stavu — da ne postoji obaveza države da to čini, jer se na taj način prevazilazi osnovna funkcija države, odnosno odgovarajuća sfera delanja vlade. Zastupanje prvog odnosno drugog stava, tj. navođenje razloga za ili protiv jednog od njih, direktna je posledica ideoloških polazišta onog koji etički rasuđuje o ovom problemu. No, da ispitamo sada ova dva stanovišta iz ideološkog ugla.

Stav da je jedina obaveza države da održava pravdu i štiti od spoljašnje agresije, te da sve što prelazi navedeno predstavlja uzurpaciju vlasti i ugrožavanje individualne slobode, karakterističan je za liberalizam u svom izvornom obliku, tzv. klasični liberalizam koji se temeljio na filozofiji individualne slobode čije su osnovne vrednosti i ideali bili sloboda (negativno pojmljena — sloboda „od”), minimalna država, ograničena vlada, samoregulativni tržišni mehanizam (koji se suprotstavljao ideji o nužnosti državnog intervencionizma), vladavina prava (koja je kao bitnu karakteristiku valjanih zakona podrazumevala opštost i jednakost svih građana pred zakonom — Dajsijeva zamisao vladavine prava). Saglasno ovakvoj vrednosno-idejnoj orijentaciji liberalizma kao ideologije, jasno je da zahtev za smanjivanjem siromaštva, odnosno državni intervencionizam usmeren u tom pravcu, nije mogao biti opravdan, jer prevazilazi odgovarajuću sferu delanja vlade.

U vreme dominacije *laissez-faire* ekonomije na siromaštvo se gledalo kao na jedan od zakona prirode (Tomas Robert Maltus, Dejvid Rikardo), koji se nikakvim merama države ne može otkloniti. Štaviše, za opravdanje *laissez-faire* principa koristio se socijaldarvinistički pristup. Tako je otac socijaldarvinizma i tvorac kovanice „opstanak najsposobnijih” (*survival of the fittest*) Herbert Spenser, naširoko koristio ovakav pristup da bi se suprotstavio tadašnjim tenencijama koje su od liberalizma vodile ka socijalizmu. Njegova misao se kroz socijaldarvinistički okvir odbrane slobodnog tržišta suprotstavlja ideji o neophodnosti državne intervencije i uopšte — svakom vidu etatizma. U tom smislu, on tvrdi da je siromaštvo određenih kategorija stanovništva posledica zakona prirode, te da oni koji su nesposobni i lenji ne mogu istrajati u borbi za opstanak. Stoga proizilazi da državna intervencija ne može biti ocenjena drukčije do kao pogrešna, budući da narušava zakone prirode i pomaže one koji su uložili najmanje truda i čije delatnosti i akcije nisu rezultirale uspehom. Kako kaže Spenser, takvim postupanjem država pomaže „umnožavanje najnepodobnijih za postojanje”, a „onemogućava uvećanje broja onih koji su najsposobniji za postojanje”. On se protivio sirotinjskim zakonima (*poor laws*) i nametanju mi-

losrđa putem zakona. U svojim *Principima etike* (*The Principles of Ethics*) Spenser navodi da je od tri vrste pomoći siromašnima — (1) zakonom ustanovljena pomoć putem raspodele novca koji se prinudno iziskuje, (2) pomoć od strane spontano organizovanih društava u čije se fondove dobrovoljno daju prilozima i (3) pomoć koja se pruža lično — najgora ona u vidu sirotinjskih zakona jer protivreči ograničenju državnih funkcija na čemu insistira etika. Jer ukoliko je osnovna i jedina funkcija države održanje pravičnih odnosa među građanima i zaštita od spoljne agresije, onda proizilazi da država prevazilazi tu funkciju ukoliko oporezuje jednu klasu zarad koristi druge.<sup>5</sup> Ali takvim zakonima ne samo da se prekoračuje osnovna dužnost države, već dolazi do sasvim drugog rezultata od onog koji se nameravao postići — umesto da spreče bedu, ovi zakoni je prouzrokuju u većoj meri za buduće generacije.<sup>6</sup> To Spenser ilustruje na sledeći način:” (...) od date populacije, što je veći broj onih koji žive od izdašnosti drugih, mora biti manji broj onih koji žive od rada; a što je manji broj onih koji žive od rada, mora biti manja proizvodnja hrane i drugih potrepština; a što je manje hrane i drugih potrepština, mora biti veća oskudica”.<sup>7</sup> Prema njegovom mišljenju, dodatna nevolja je to što su ovi zakoni utemeljeni na pravu građana da budu izdržavani, a da se pri tome ne može precizno odrediti šta podrazumeva izdržavanje, odnosno u čemu se između dva ekstrema — umiranja od gladi i raskoši — sastoji to što se podrazumava pod izdržavanjem.<sup>8</sup> Sirotinjski zakoni dovode do povećanja zavisnosti stanovništva od svoje parohije. Dakle, oni su, kako je govorio Maltus, usmereni ka iskorenjivanju duha individualne nezavisnosti.<sup>9</sup> Osim toga, dobročinstvo u pravom smislu te reči gubi svoj kvalitet kada se pravi pomoću prinude, i tada i onaj koji pruža pomoć i onaj koji je prima prestaje da ima ona osećanja koja uobičajeno prate dobročinstvo. Stoga, kaže Spenser, dobročinstvo treba razdvojiti od moći vlade.<sup>10</sup>

Ali protivljenje državnom intervencionizmu nije se branilo samo socijaldarvinističkom argumentacijom, već i opštim stavom da pomoć bilo kojoj

<sup>5</sup> Herbert Spencer, *The Principles of Ethics*, vol. II, Liberty Fund, Indianapolis, 1978, str. 394.

<sup>6</sup> Detaljnije: Herbert Spencer, *Social Statics: Abridged and Revised*, Watts, London, 1910, str. 79–80.

<sup>7</sup> *Ibid.*, str. 82.

<sup>8</sup> *Ibid.*, str. 76.

<sup>9</sup> Thomas R. Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, Dover Publications, New York, 2007, str. 33.

<sup>10</sup> Herbert Spencer, *The Principles of Ethics*, vol. II, str. 395.

kategoriji stanovništva, dakle i siromašnima, krši načelo jednakosti građana pred zakonom (jer određenu kategoriju građana tretira bolje od ostalih) i podrazumeva arbitrarnost, budući da nosioci političke vlasti imaju moć da odrede koje su to kategorije građana čiji položaj treba popraviti, odnosno kojima treba pomoći. Rečju, njihova argumentacija temelji se na tezi da je sloboda iznad blagostanja i da će tek sa slobodom doći i blagostanje.

Dakle, jasno je da će pristalice klasične liberalne ideologije uvek, držeći se gore navedenih vrednosti i ideja, biti protivnici državnog intervencionizma, a samim tim i protivnici teze da država treba da vodi brigu o siromašnima. Teško da će ijedan istinski pristalica tih vrednosti istaći kao opravdan zahtev za donošenjem mera u pravcu pomoći siromašnima. Međutim, ovakvo stanovište nije nestalo i kada je *laissez-faire* doktrina prevaziđena. Slomom ideje države blagostanja (*welfare state*), koja je bila dominantna u prvim decenijama posle Drugog svetskog rata, dolazi do revitalizacije vrednosti i ideja klasičnog liberalizma i u okviru neoliberalne revolucije (70-ih godina XX veka), teza o državnom intervencionizmu kao zlu postaje ponovo aktuelna. Mnogi autori su ponovo istakli: primat ekonomske slobode, nužnost približavanja idealu minimalne države, koncept negativne slobode, jednakost svih pred zakonom (što je isključivalo razne mere politike državnog intervencionizma — npr. progresivno oporezivanje i sl.). Milton Fridman, Ludvig fon Mizes, Fridrih August fon Hajek, Robert Nozik su samo neka od imena tog talasa. Teza da država nema moralnu obavezu i da ne treba da vodi brigu i pruža pomoć siromašnima ponovo postaje aktuelna. Istina, sada se ona više ne brani socijaldarvinističkom argumentacijom, već biva umetnuta u ekonomsku doktrinu neoliberalizma.

Drugo stanovište — da država treba da vodi brigu o siromašnima i da interveniše u njihovu korist, temelji se na stavu da je siromaštvo zlo, te da ga treba iskoreniti. Jer siromaštvo: (1) značajno skraćuje život, (2) podrazumeva bol i patnju (bolest i glad) i (3) urušava ljudsko dostojanstvo,<sup>11</sup> stoga, država ima obavezu da nastoji da ga što više redukuje. A da bi to mogla da učini, njena intervencija postaje neophodna, štaviše i poželjna. Opštost zakona kao zahtev liberalne zamisli vladavine prava više nije ostvariv, jer državni intervencionizam u cilju pružanja pomoći siromašnima podrazumeva nejednak tretman kako bi se uspostavio što veći stepen materijalne jednakosti. U tom ci-

---

<sup>11</sup> Nejdžel Douver, „Svetsko siromaštvo”, u: *Uvod u etiku*, pr. Piter Singer, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci — Novi Sad, 2004, str. 400.

lju, progresivno oporezivanje više se ne smatra arbitrarnim postupanjem vlade, već nužnim sredstvom državnog intervencionizma radi uspostavljanja socijalne pravde. I vladavina prava i sloboda dobijaju drukčije značenje — vladavina prava pozitivističko, a negativna sloboda postaje pozitivna. Uobličeni je stav da država ima moralnu obavezu da obezbedi adekvatne uslove za samoostvarenje pojedinaca. A pošto samoostvarenja ne može biti u uslovima siromaštva, postaje jasno da država treba da preduzima određene mere u pravcu njegovog suzbijanja. Ona dobija „pozitivnu” ulogu i usmerava pojedince ka opštem dobru. Dakle, državni intervencionizam više se ne posmatra kao pretnja individualnoj slobodi već naprotiv, kao sredstvo da se obezbedi sloboda. Tako je pozitivna sloboda potisnula negativnu slobodu klasičnog liberalizma. Na taj način se od klasičnog liberalizma preko tzv. socijalnog liberalizma stiglo do druge velike uticajne ideologije — socijalizma.

U okviru socijalizma kao ideologije rođena je i ideja socijalne pravde, kao zahteva za jednakom ili pravičnom raspodelom dobara. Ova ideja treba da koriguje nepravičnosti do kojih dovodi samoregulativno tržište i u osnovi znači da svako treba da dobije ono što moralno zaslužuje. Dakle, reč je o distributivnoj pravdi, pri čemu je nužno da se identifikuju grupe koje nepravično dobijaju manje nego što zaslužuju. A kako podrazumeva redistribuciju u smislu izjednačavanja materijalnog položaja, ona ne može da zahteva jednak tretman građana (na čemu je insistirala izvorna liberalna zamisao vladavine prava) već suprotno — ona zahteva različit tretman u cilju popravljavanja položaja određene kategorije stanovništva.

I jednom i drugom stavu, kada je reč o problemu siromaštva, može da se prigovori. Prvom, socijaldarvinističkom, da život životinja u prirodi i čoveka u društvu nisu i ne mogu biti identični. Tigar npr. ima pravo da čini sve da bi preživeo, ali čovekova prava ograničena su prisustvom drugih ljudi i ona su etičke prirode. Po zakonu prirode, tigar ima „obavezu” da ugine ukoliko ne obezbedi sebi hranu jer ima pravo da čini sve što mu je potrebno da je pribavi, ali ima li čovek sa ograničenim etičkim pravima istu takvu „obavezu” da umre. Ili: da li sloboda o kojoj govori *laissez-faire* ekonomija podrazumeva i „slobodu” da se umre od gladi? Dakle, možemo postaviti pitanje — ima li država bilo kakvu obavezu da siromašnog građanina održi u životu ili da mu pomogne da obezbedi bolje uslove za život?<sup>12</sup> Takođe, stavu koji se protivi po-

---

<sup>12</sup> Ernest Barker, *Political Thought in England: from Herbert Spencer to the Present Day*, Williams and Norgate — Henry Holt, London and New York, 1927, str. 124.

moći siromašnima, insistirajući na striktnom poštovanju jednakosti građana pred zakonom i opštosti zakona, samo koji više ne insistira na socijaldarvinističkom argumentu već na tezi da je sloboda iznad blagostanja, možemo prigovoriti da siromašnom nije od pomoći to što će slobodan umreti od gladi.

Kada je reč o drugom stavu, da država ima moralnu obavezu da sprečava siromaštvo i pomaže siromašnima, postoji problem koji se prvenstveno manifestuje na području vladavine prava i jednakosti svih građana pred zakonom. S jedne strane vladavina prava (u svom izvornom obliku — kao metappravna zamisao) podrazumeva ograničavanje državne vlasti u cilju očuvanja individualne slobode i postojanje određenih karakteristika koje bi zakon trebalo da ima. Jedna od tih karakteristika jeste i opštost zakona, što znači da zakon treba da sadrži opšta, apstraktna pravila kako bi se isključili samovolja i arbitrarlost. Intervencionistička država, s druge strane, ne može da ispoštuje ovakvo striktno insistiranje na poštovanju principa jednakosti pred zakonom, koje je karakterisalo klasičnu liberalnu ideologiju i jednu od njenih osnovnih ideja, metappravnu ideju vladavine prava. Stoga dolazi do preobražaja ove ideje koja sada postaje izjednačena sa pravnim poretkom uopšte i dobija pozitivističke obrise. Tako je Ajvor Dženings (Ivor Jennings) kritikovao tri osnovna stuba metappravne zamisli vladavine prava — ograničenu vladu, slobodu i jednakost pred zakonom.<sup>13</sup> Jer u državi koja više nije minimalna već intervencionistička, koja blagostanje stavlja iznad slobode, najveći broj zakona više nema opšti značaj i primenjuje se na posebne kategorije građana. To znači da jednakost ne predstavlja više jednakost tretmana, već ideju nivelisanja, kako navodi Harold Laski. Nivelisanje pak znači različitost tretmana, pri čemu društvo tu različitost tretmana sada mora da objasni potrebama opšteg dobra. To znači, „priznavanje neophodnih potreba za sve — u ishrani, na primer, u odeći ili krovu nad glavom — pre nego što se bilo kome posebno prizna neka potreba koja nije neophodna”.<sup>14</sup> Dakle, uvek se mora identifikovati ona grupa koja navodno dobija manje nego što joj pripada na osnovu moralne zasluge, i kojoj je stoga potrebna pomoć države. To onda znači da odstupamo od izvornog ideala jednakosti građana pred zakonom, pa će neke kategorije građana biti privilegovane od drugih (jer to nalažu socijalna pravda, solidarnost i moralna

<sup>13</sup> O Ajvoru Dženingsu i njegovoj kritici metappravne ideje vladavine prava detaljnije videti u: Lidija Basta, *Politika u granicama prava — Studija o anglosaksonskom konstitucionalizmu*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije i Institut za uporedno pravo, Beograd, 1994.

<sup>14</sup> Harold Laski, *Sloboda u modernoj državi*, Radnička štampa, Beograd, 1985, str. 186.



obaveza države za pružanjem pomoći) i da blagostanje, ili preciznije — obaveza države da vodi u pravcu blagostanja, postaje isključivi cilj vladine akcije. Ali da li je moralno nagrađivati one koji su donošenjem loših poslovnih odluka doživeli finansijski krah? Da li država treba da pomaže onima koji nisu racionalno postupali u tržišnoj utakmici? Ili, opet, da li se takvom vladinom akcijom nagrađuje neuspeh a kažnjavaju oni koji su bolje poslovali i ostvarili veći profit? Da li je npr. moralno progresivno oporezivanje, pa od onih uspešnijih uzimati više? Sve su ovo pitanja sa kojima se suočavaju pristalice ideje da država ima obavezu da vodi računa o siromaštvu.

Dakle, kada je reč o ovom pitanju, ideologija igra ključnu ulogu. U oblasti društvenih nauka uticaj ideologija na sliku društva je ključan. A slika društva se ne javlja „u obliku jedinstvene teorije koja bi predstavljala zajednički kompas svim naučnicima sveta, već u vidu različitih, međusobno rivalskih struja”.<sup>15</sup> Jedan od razloga koji odlučujuće utiču na postojanje velikih razlika u okviru naučnih teorija, pored složenosti samog društva, jeste i uticaj ideologije. To znači da ideologija uvek usmerava naučna istraživanja u određenom pravcu. Naravno, ideološka, vrednosna usmeravanja mogu donekle biti korigovana, ali se njih nikada ne možemo u potpunosti osloboditi. Svaki čovek, dakle i svaki naučnik, pripada određenoj društvenoj grupi kojoj je blizak određen skup vrednosti, ideala, uverenja, i to je ono što suštinski određuje tok istraživanja. Ujedno, nauka se ne može u celini osloboditi ideoloških ograničenja. I to ne znači nužno da naučno istraživanje koje je ideološki obojeno treba odbaciti. Ili bar ne sve dok je u društvu moguće da pripadnik bilo koje ideologije istražuje.

Međutim, problem postoji ukoliko u društvu postoji samo jedna zvanična ideologija čijih se vrednosti i ideala svi moraju pridržavati, izvan kojih niko ne može ne samo da vrši naučna istraživanja, već ni da misli, odnosno ukoliko ideologiji damo negativno značenje i izjednačimo je sa totalitarnim tendencijama, kakav je to bio slučaj u nacističkoj Nemačkoj. I tada su se ljudi bavili naukom i bilo je mnogo učenih ljudi, ali je sve bilo u službi jedne totalitarne vladajuće ideologije. Potvrdu za ovo pronalazimo u činjenici da je više od 40 procenata komandanata zloglasnih Hitlerovih odreda smrti (*Einsatzgruppen*) imalo doktorate,<sup>16</sup> koji ih, nažalost, nisu uspjeli odvratiti od činjenja ratnih zločina. Dakle, stroga, racionalna objektivnost nauke veoma lako može

<sup>15</sup> Miroslav Pečujlić, Vladimir Milić, *Sociologija*, Beograd, 2001, str. 27.

<sup>16</sup> Marvin Peri, *Intelektualna istorija Evrope*, CLIO, Beograd, 2000, str. 541.

da ustukne pred „zavodljivošću mita”. U tom kontekstu laureat Nobelove nagrade Johanes Štark (Johanes Stark), insistirajući na „arijevskoj fizici” izgovara sledeće reči: „Prirodna nauka je najvećim delom tvorevina nordijsko-germanske krvne komponente arijevske naroda. Svako ko uporedi lica istaknutih nemačkih naučnika prirodnih nauka naći će zajedničke nordijsko-germanske crte kod skoro svih njih”.<sup>17</sup> Nauka, ukoliko je u službi jedne izvitoperene ideologije dobija monstruozne obrise i daje svakakvim ludacima i fanaticima pravo da „u ime nauke” pokušavaju da ostvare svoje nakaradne ideje. Stoga, jedan od osnovnih zahteva slobodnog istraživanja jeste da nauka mora biti nezavisna od vladajuće ideologije. Dakle, ne od svakog uticaja ideologije jer je to nemoguće, već samo od nasilnog umetanja nauke u okvir vladajuće ideologije koja je jedina dozvoljena i koja ima totalitarne obrise.

#### 4. ZAKLJUČAK

Svrha ovog rada bila je da ukaže da naučno istraživanje gotovo uvek, u manjoj ili većoj meri, zavisi od ideologije. Ideologija kao skup ideja i vrednosti određenih grupa uvek usmerava naučno istraživanje u određenom pravcu. Ova tvrdnja je prikazana na jednom primeru primene etičkog rasuđivanja na specifična pitanja praktičkog zanimanja (tzv. primenjena etika). Od mnogobrojnih oblasti iz ovoga domena (jednakost, diskriminacija, pitanja: rata i mira, abortusa, siromaštva i sl.), predmet ispitivanja bilo je pitanje: postoji li obaveza države da pomaže da se ublaži siromaštvo? U tom kontekstu, razmotrena su dva pristupa, od kojih je jedan, koji podrazumeva negativan odgovor na navedeno pitanje, uslovljen (klasičnom) liberalnom ideologijom utemeljenoj na ideji minimalne države i odgovarajućoj sferi delanja vlade, dok je drugi, koji podrazumeva pozitivan odgovor, posledica upliva socijalističkih ideja u liberalnu misao i, u manje ili više striktoj formi, karakterističan za socijaldemokratsku i socijalističku misao. Razume se, kako je na početku istaknuto, prilikom razmatranja ovog problema ideologiji nije dato negativno značenje, odnosno nismo je poistovetili sa totalitarnim ideologijama, mada je, na kraju, ukazano i na takav kontekst shvatanja ideologije i sve posledice kojima on vodi.

Kako se ljudi u društvu među sobom veoma razlikuju, i to ne samo prema starosnom dobu i polu, već i prema obrazovanju, bogatstvu (ili siromaštvu),

<sup>17</sup> Citirano prema: *ibid.*, 541–542.

socijalnom statusu i dr., i kako svaka od ovih razlika u značajnoj meri određuje čoveka za priklanjanje određenom skupu ideja, vrednosti i nazora oličnim u okviru odgovarajuće ideologije, nužno će doći do toga da prilikom primene etičkog rasuđivanja u oblastima kao što su one gore navedene, upravo ideologija bude putokaz za naučna istraživanja. Dakle, nauka nije imuna na uticaje ideologije jer je svaki čovek, da ponovimo Altiserovu tezu, ideološka životinja. To zapravo znači da racionalnost i sistematičnost kao odlike nauke bivaju potisnuti pred vrednosno-interesnim plaštom ideologije. Odnosno, neutralnost ustupa mesto vrednosnoj orijentaciji, a relativizam i tolerancija kao komponente nauke, moraju, manje-više, da ustuknu pred nekritičkom privrženošću određenim vrednostima i idealima koji tvore strukturu ideologije.

Naravno, ovo je izraženije u društvenim nego u prirodnim naukama, gde je manja mogućnost za upliv ideoloških uticaja. Jer, kako je govorio Hugo Grocijus, čak ni Bog ne može učiniti da dva puta dva ne bude četiri. Međutim, ukoliko ideologiji damo negativno značenje i posmatramo je iz ugla totalitarnog društva, onda opet ne možemo izbeći ideološki uticaj, pa ni u naučnim istraživanjima u oblasti prirodnih nauka. Jer, u tom slučaju, sa etičkog aspekta uvek može biti sporan sam cilj sprovođenja naučnog istraživanja — npr. medicinska istraživanja u totalitarnim režimima imala su veoma sporan cilj zbog kojih im se pristupalo, a taj cilj je bio uslovljen vrednostima vladajuće ideologije.

Dakle, možemo zaključiti da iako između nauke i ideologije postoje razlike, sama čovekova priroda društvenog bića ne dozvoljava da ostane nepristran kada je reč o ideološkim pitanjima. Vrednosti koje ulaze u sastav ideologija, iako se nalaze u ljudskom biću, nisu individualne već društvene tvorevine, jer društvo uređuje šta je vredno a šta nije, one su „vezane za čitavu ljudsku zajednicu te su trajne, obeležavaju društvo u svim vremenima, od njegovog nastanka do današnjih dana, a najčešće se odnose na temelje društva”.<sup>18</sup> Stoga je čovek uvek ideološki motivisan, jer su upravo vrednosti ono što uzrokuje i podstiče čovekovu aktivnost i delanje. U tom smislu, i naučna istraživanja uvek su pod uticajem ideološke pozicije sa koje istraživač kreće.

Kada se u okviru naučnog istraživanja postavi pitanje da li je nešto etički opravdano, ne možemo zaobići ideološke momente. Na obrađenom primeru videli smo da je i pitanje državne intervencije podložno moralnoj oceni o opravdanosti. Ona pak podrazumeva da položaj određenih kategorija sta-

<sup>18</sup> Miroslav Pečujlić, Vladimir Milić, *op. cit.*, str. 199.

novništva treba popraviti. A stav o opravdanosti, odnosno neopravdanosti državne intervencije uvek se temelji na vrednosnim sudovima. Njene pristalice će kazati da je moralna obaveza države da pomaže socijalno ugrožene, jer u uslovima siromaštva i oskudice pojedinci ne mogu da se samousavršavaju, dok će njeni protivnici kazati da se takvim činom krši jedan od osnovnih zahteva vladavine prava, opštost zakona, budući da se jedna kategorija stanovništva na taj način stavlja u bolji položaj u odnosu na druge, čime se narušava načelo jednakosti svih građana pred zakonom, što znači da državna intervencija, po svojoj prirodi, ne može biti pravedna. I jedan i drugi stav vrednosno su obojeni i podležu moralnoj oceni. A moralna ocena zavisi od ideološke orijentacije onoga koji istražuje.

Naravno, obaveza je svakog naučnika da prilikom etičkog rasuđivanja u najvećoj meri po strani ostavi ideološku orijentaciju kojoj pripada, ali se žalost zbog same čovekove prirode to ograničenje nikada ne može stoprocentno otkloniti.

## LITERATURA

- [1] Barker, Ernest, *Political Thought in England: from Herbert Spencer to the Present Day*, Williams and Norgate — Henry Holt, London and New York, 1927.
- [2] Basta, Lidija, *Politika u granicama prava — Studija o anglosaksonskom konstitucionalizmu*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije i Institut za uporedno pravo, Beograd, 1994.
- [3] Douver, Nejdžel, „Svetsko siromaštvo”, u: *Uvod u etiku*, pr. Piter Singer, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci — Novi Sad, 2004.
- [4] Laski, Harold, *Sloboda u modernoj državi*, Radnička štampa, Beograd, 1985.
- [5] Malthus, Thomas R., *An Essay on the Principle of Population*, Dover Publications, New York, 2007.
- [6] Nizbet, Robert, *Konzervativizam*, CID, Podgorica, 1999.
- [7] Pečujlić, Miroslav, Milić, Vladimir, *Sociologija*, Beograd, 2001.
- [8] Peri, Marvin, *Intelektualna istorija Evrope*, CLIO, Beograd, 2000.
- [9] Spencer, Herbert, *Social Statics: Abridged and Revised*, Watts, London, 1910.
- [10] Spencer, Herbert, *The Principles of Ethics*, vol. II, Liberty Fund, Indianapolis, 1978.
- [11] Ravlić, Slaven, *Svetovi ideologije*, CID — Politička kultura, Podgorica — Zagreb, 2013.

Marko DOKIĆ

## IDEOLOGICAL LIMITATIONS IN SCIENTIFIC RESEARCH

### *Summary*

The author analyzes the ideological limitations in scientific research and argues that scientific research is almost always depending on the ideology. Ideology as a set of ideas and values of certain groups directs scientific research in a particular direction. After stating the basic difference between science and ideology, this statement is examined on one example of application of ethical reasoning to the specific field of practical occupations (applied ethics). It is a question: Is there a moral obligation of the state to help to reduce poverty? In this context, we have analyzed the two approaches. The first approach is characteristic of classical liberalism and neoliberalism, while the second is a consequence of the influence of socialist ideas in liberal thought and characterized by social democratic and socialist thought.

*Key words:* ideology, ethics, science, liberalism, socialism